

صنعت تکافل

تدوین کننده: شهلا رحیمی - اداره مرکزی بانک کشاورزی

مقدمه

“صنعت تکافل” یک صنعت نوپا است که از سال ۱۹۷۹ میلادی به طور رسمی فعالیت خود را آغاز کرده است. اصطلاح “صنعت تکافل” شامل همه متصدیان کسب و کار برای ارایه خدمات و محصولات تکافل می‌باشد. این صنعت “شرکت‌های بیمه مستقیم” را که برای ارایه طیف گسترده‌ای از محصولات تکافل پذیره نویسی می‌کنند، “شرکت‌های بیمه رایج” را که تعداد محدودی از محصولات تکافل را ارایه می‌کنند و هم چنین “شرکت‌های بیمه اتکابی” را در برمی‌گیرد.

یکی از مناطق پویای رشد این صنعت، جنوب شرق آسیا است. از اواخر دهه ۱۹۸۰ به بعد مسلمانان شاهد رشد چشمگیری در صنعت تکافل مالزی بوده‌اند. در مراحل بعدی، شرکت‌های جدید تکافل، فعالیت خود را در دیگر کشورهای اسلامی شامل ایران، کویت، امارات متحده عربی، پاکستان، سریلانکا و ... نیز آغاز کرده‌اند.

از اواسط دهه ۲۰۰۰، تعداد شرکت‌های تکافل زیاد شد و کسب و کار بیمه اسلامی به شدت افزایش یافت. این رشد، هم از نظر تخصصی و هم از نظر رقابتی، تا حدی به برکت تداوم رشد سرمایه‌گذاری‌های اسلامی مرتبط با بیمه بوده است. عصام نواری، مدیر عامل مؤسسه مالی اسلامی تکافل می‌گوید: نیاز مردم کویت به خدمات بیمه‌ای این شرکت که براساس شریعت اسلام تدوین شده است، علت اصلی ایجاد شعبه در کویت بوده است. قرار است شرکت بیمه تکافل در مرحله اول به عرضه انواع پوشش‌های بیمه عمر، حوادث و آموزش بپردازد، ولی در ادامه اقدام به عرضه سایر پوشش‌های بیمه‌ای خواهد کرد.

در اولین همایش ملی مالی اسلامی که در خرداد ۱۳۸۷ با همکاری دانشگاه امام صادق و مرکز همایش بانک اسلامی در بانک کشاورزی برگزار شد، اهمیت موضوع بار دیگر مورد بحث و بررسی قرار گرفت.

تکافل چیست؟

تکافل (واژه عربی به معنای ضمانت یکدیگر) توافقی است که بر طبق شریعت (قرآن و عترت) بوده و در آن انتقال

تکافل، نوعی بیمه است برای حمایت و کاهش ریسک.

ریسک دو جانبه بین شرکا و عاملان وجود دارد. تکافل از نظر مفهوم، مشابه تقسیم ریسک دوجانبه قراردادی می‌باشد، مانند بیمه متقابل و مؤسسه حفظ منافع و جبران خسارت (P & I Club). بنابراین، به طور خلاصه، تکافل، تقسیم ریسک دوجانبه بر مبنای تعاون (حمایت دو طرفه) است. تفاوت بین تکافل با بیمه مرسوم قراردادی، در روش ارزیابی، کنترل ریسک و هم چنین در مدیریت دارایی تکافل نهفته است. تفاوت‌های بیشتر نیز در رابطه بین عاملان (در بیمه قراردادی، بیمه کننده) و شرکا (در بیمه قراردادی، بیمه شونده) وجود دارد. در ارزیابی ریسک و کنترل آن در تکافل،

در عملیات تکافل، از سه مقوله غرار، قمار و ربا به طور کامل اجتناب می‌شود.

غرار (شک یا سوداگری) و قمار وجود ندارد. در سرمایه گذاری و مدیریت دارایی آن، ربا نیز ممنوع می‌باشد.

در عملیات تکافل، از سه مقوله غرار، قمار و ربا به طور کامل اجتناب می‌شود و به دلیل تمایز آن با بیمه قراردادی و به منظور دوری از غرار، باید وضوح قرارداد آن برای هر دو طرف به روشنی بیان شود. در صورت وجود ابهام در مورد موضوع و طول مدت قرارداد، امکان قرارداد تکافل وجود ندارد. به دلیل آن که این موقعیت ایده‌آل به ندرت موجود می‌باشد، بنابراین، قرارداد تکافل باید به نحوی تنظیم شود که در آن غرار از یک طرف به طرف دیگر منتقل نشود. یادآوری می‌کند که قمار به حالت مفرط غرار اطلاق می‌شود. امکان دارد که شرکا در یک مورد نفع بیمه پذیر داشته باشند، اما اگر در انتقالات خطر (تقسیم ریسک در تکافل) احتمال سوداگری وجود داشته باشد، از نظر تکافل ممنوع است.

به موجب قانون شریعت و تکافل، ربا به طور کامل منع شده است. برای جلوگیری از ربا، تکافل، سهم شرکا را در برنامه تقسیم ریسک مانند حق بیمه در بیمه قراردادی عنوان نمی‌کند. در شرایط تکافل، سهم الشرکه به عنوان کمک به شرط جبران اهدا می‌شود. به علاوه، منبع وجوه به صورت کمک‌های شرکا باید طبق شریعت مدیریت و سرمایه گذاری شود. با وجود غرار و قمار به عنوان چالش‌های متممادی برای تکافل، این اطمینان باید حاصل شود که تکافل مطلق به دور از آن‌ها است. سرمایه گذاری بدون ربا و مدیریت دارایی از اصول مهمی محسوب می‌شوند که باید جزییات بیشتری از آن‌ها مطرح شود.

به دلیل آن که ریسک، طبیعت زندگی انسان است، لذا حذف آن از زندگی انسان غیرممکن می‌باشد. چیزی که در اسلام نهی شده، خود ریسک نیست، بلکه فروختن یا انتقال ریسک به فرد سوم است که با استفاده از قرارداد فروش / معاوضه صورت می‌گیرد. از طرف دیگر، همانطور که خداوند نیز در قرآن فرموده‌اند که کمک به دیگران در هر موقعیتی، به خصوص در مواقع ناگوار، در اسلام بسیار تاکید شده است: «... در تقوا، نیکوکاری و پرهیزکاری به هم کمک کنید، اما در گناه به یکدیگر یاری نرسانید...» (المائدہ- آیه ۲)

قراردادهای تکافل

قرارداد، ضروری ترین قسمتی است که تکافل را از بیمه قراردادی متمایز می‌کند. در مدل زیر چگونگی روش این قرارداد در مقابله با غرار، قمار و ربا نشان داده شده است. از آنجایی که طبیعت ریسک شک (یا غرار) است و اسلام هم فروش یا معاملات شامل غرار یا شک برانگیز را نهی می‌کند، لذا قراردادهای تکافل نمی‌توانند قرارداد فروش باشند. غرار یا شک در جنبه‌های قرارداد تکافل (قیمت، روش، مقدار و زمان پرداخت) بین طرفین قرارداد، یا در شرایط قرارداد و هر چیز دیگری که دال بر شک و فریب باشد جایی ندارد. باید توجه کرد که منع از غرار فقط شامل قراردادهای غیر تجاری مانند قراردادهای یک جانبه نمی‌باشد. علاوه بر غرار موارد زیر نیز در اسلام ممنوع است:

۱) ربا (سود/ ربا خواری و سود مطالبه).

۲) خرید و فروش دارایی و حقوق غیر قانونی.
۳) سرمایه گذاری در مجموعه دارایی غیرقانونی (شامل ربا یا فعالیت‌های غیرقانونی).

۴) قمار یا بخت آزمایی.

۵) روش کار ناصحیح و دستکاری شده.

برای اجتناب از موارد فوق در قراردادهای تکافل، قراردادهای زیر پیشنهاد می‌شوند:

۱) **قرارداد مضاربه (تقسیم سود و زیان):** مضاربه قراردادیست بین سرمایه گذار و مدیریت و در آن، سود بنا به نسبت و درصد توافقی بین دو طرف تقسیم می‌شود. هر گونه ضرر تماما به عهده سرمایه گذار خواهد بود. در روش تکافل، شرکا سرمایه را برای عوامل تکافل فراهم می‌کنند.
۲) **قرارداد مشارکت (سرمایه گذاری مشترک):** در این حالت، دو طرف سرمایه گذاری و مدیریت می‌کنند. سود یا براساس سرمایه یا مذاکره تقسیم می‌شود و ضرر نسبت به سرمایه گذاری قسمت می‌گردد. برای تأسیس یک شرکت بیمه متقابل، مانند شرکت بیمه نفت می‌توان از این قرارداد استفاده کرد.

۳) **قرارداد کفالت (وثیقه گذاری):** در قرارداد کفالت، ضامن، وثیقه‌ای را برای موارد عدم پرداخت تعهدات در اختیار می‌گذارد. از این نوع قرارداد برای تکافل در خدمات اوراق قرضه می‌توان استفاده کرد.

۴) **قرارداد وکالت (قرارداد عاملیت):** در این حالت، موکل فردی را از طرف خود معین می‌کند و به او اختیار عمل می‌دهد. این اختیار عمل ممکن است کلی یا محدود باشد. وکیل (عامل) هزینه‌ای از موکل دریافت می‌کند. این قرارداد در بیشتر خدمات تکافل مناسب می‌باشد.

۵) **قرارداد جعاله (قرارداد حق العمل):** این قرارداد، اساسا همانند قرارداد وکالت است فقط پرداخت به عامل نسبت به عملکرد او می‌باشد.

در پایان لازم به ذکر است که مهم ترین عنصر قرارداد تکافل اینست که موضوع قرارداد باید مشخص باشد و طرفین قرارداد در مورد آن به توافق رسیده باشند.

تفاوت بین تکافل و

بیمه مرسوم

قراردادی، در روش

ارزیابی، کنترل

ریسک و هم چنین

در مدیریت دارایی

تکافل نهفته است.